

Шмілик І. Д.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

ВАРІАНТНІ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ І ВІДМІНИ В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА

Анотація. У статті проаналізовано особливості вживання варіантних відмінкових форм іменників І відміни в однині та множині в поетичних творах І. Франка, зазначено переваги вживання флексій у різних збірках, прослідковано деякі зміни в наступних перевиданнях, вказано, які форми були типовими для західноукраїнського та східноукраїнського варіантів української літературної мови на прикладі граматики С. Смалю-Стоцького та Є. Тимченка, а також подано коментарі з діалектології щодо впливу того чи іншого говору на варіантну форму. Зазначено джерельну базу – це всі прижиттєві збірки Каменяра: «Баляди и розказы» (1876), «З вершин і низин» (1887, 1893), «Зівяле листе» (1896, 1911), «Мій ізмарagd» (1898), «Давне і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914). Вказано на актуальність наукового дослідження, адже кінець XIX – початок XX ст. став переломною епохою у творенні української літературної мови. Виявлено й описано такі варіантні словоформи: 1) давальний відмінок однини – флексії *-i (i) //-u*; 2) орудний відмінок однини – флексії *-ою(-ео) //-ов (-ев) //-ої (-ей)*; 3) місцевий відмінок однини – флексія *-i //-u*; 4) знахідний відмінок множини – форми Н. в. або Р. в.; 5) орудний відмінок множини *-ами / -ми*. Простежено варіантні форми, типові і для західноукраїнського, і для східноукраїнського варіантів української літературної мови, флексії, які зумовлені впливом південно-західних українських говорів, а також форми слова, спровоковані, на нашу думку, впливом язичія. Виявлено теж поступову відмову від діалектних словоформ у наступних перевиданнях творів. У таблицях 1, 2 показано всі ці варіантні відмінкові форми й виділено жирним флексії, яким І. Франко надавав перевагу. Таке наукове дослідження дозволяє визначити місце морфологічних варіантів іменників І відміни в прижиттєвих поезіях І. Франка, а також дає можливість простежити мову художнього стилю Каменяра як творця єдиної літературної мови кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: І. Франко, поезія, прижиттєві збірки, іменники І відміни однини і множини, відмінювання іменників, варіантні форми слова.

Відміна іменників в українській мові, як і в інших слов'янських мовах утворилася внаслідок занепаду колишньої системи відмінювання за основами. «Система ця занепадала, але в спадок лишила більше типів закінчень, ніж потребує сучасна система відмінювання. Постає проблема використання таких дублетних закінчень» [1, с. 224]. Велику роль у становленні морфологічної будови мали місцеві діалекти. Відповідно, українська мова (враховуючи її говірки) багата на варіантні форми, які з різних причин знаходять або знаходили в минулому неоднакове відображення в різних стилях літературної мови.

Мета цього наукового дослідження – проаналізувати особливості вживання варіантних відмінкових форм іменників І відміни в однині та множині лише в прижиттєвих поетичних творах І. Франка; **завдання** – зазначити переваги вживання флексій у різних збірках, вказати динаміку у використанні, порівнюючи зі збірками наступних видань, а також виявити всі можливі варіантні форми. **Джерельною базою** слугували такі збірки Каменяра: «Баляди и розказы» (1876), «З вершин і низин» (1887, 1893), «Зівяле листе» (1896, 1911), «Мій ізмарagd» (1898), «Давне і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914).

Тема наукового дослідження є **актуальною**, адже кінець XIX – початок XX ст. став переломною епохою у творенні української літературної мови. У такий час особливо помітна концептуально-мовотворча роль письменників, з якими пов'язані «пікові періоди вияву етносвідомості, що з ними безпосередньо корелюють етапи становлення й інтенсивного розвитку національної мови» [2, с. 17]. Упродовж XIX ст. саме стиль тогочасної художньої літератури відіграв домінуючу роль у літературних та мовотворчих процесах. Морфологічні особливості вживання іменникових форм відображають епоху становлення української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. Використання морфологічних варіантів іменників І відміни в прижиттєвих виданнях І. Франка дозволяє визначити їхнє місце та значення в поетичних творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відмінкових форм іменників завжди була актуальною в мовознавстві. Відмінкову систему іменників широко подано в працях українських мовознавців Є. Тимченка, О. Курило, І. Матвіяса, І. Вихованця, Є. Кравченко, К. Городенської та ін. Особливості вживання варіантних відмінкових форм іменників досліджували Л. Колібаба [3], В. Денисюк [4], Є. Кравченко [5]. Варіантність відмінкових форм іменників у мові преси початку XX ст. досліджувала Т. Коць [6]. І. Царалунга написала ґрунтовну працю про варіативність іменників у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст. [7]. Також великим науковим доробком у лінгвістиці є праця В. Юносової, у якій мовознавиця детально проаналізувала варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення варіантності загалом та іменникових форм зокрема на межі XIX–XX ст. зумовлене цілим комплексом зовнішніх та внутрішніх причин (розмежованість українських територій; вплив мажоритарних та інших мов, поширених у Російській та Австро-Угорській імперіях; взаємовплив говорів української мови. Зважаючи на зауваги С. Смалю-Стоцького, В. Сімовича (у передмові до видання «З вершин і низин» виокремив чималу

кількість особливостей вживання іменникових, прикметникових, займенникових та дієслівних форм у прижиттєвих виданнях І. Франка [9, с. 10–12]), а також І. Матвіяса (виокремив основні особливості словозміни західноукраїнського варіанта літературної мови, окремі з яких виявлено й у творах І. Франка [10, с. 11–13]) та спираючись на власні спостереження, у досліджуваних поезіях виявили чимало варіантних відмінкових форм іменників І відміни, а також прослідкували деякі зміни в наступних перевиданнях.

Давальний відмінок однини. Українська мова кінця XIX – початку XX ст. репрезентує наявність двох типів звука і (графічно – *ї* та *і*), що є «собі осбною, незмінною голосівкою», походить з давнього *ъ* та «мягчить попередню шелестівку, якщо вона давала ся змягчити; тільки по таких шелестівках, що зовсім не дають ся мягчити, *ъ* стає простим *і* (*тіло*, але *віра*)» [11, с. 24]. Саме такі особливості написання спостерігаємо і в мові поезій І. Франка, для яких характерною ознакою є наявність флексії *-ї* в іменниках І відміни у формі давального відмінка однини: *Служи богині непохитно, щиро* (СТ 1906, с. 6); *Пан служниці сказав – і та пішла* (СТ 1906, с. 50). Ця флексія є типовою і для західноукраїнського, і для східноукраїнського варіантів української літературної мови [11, с. 74; 12, с. 103], яка фонетично утворилася з давнього *ъ* в іменниках твердої та м'якої груп [13, с. 203].

Однак спорадично в поетичних творах репрезентовано варіантне закінчення *-и*, яке фіксуємо лише у двох збірках – «З вершин і низин» (1887, 1893) та «Semper tiro» (1900): *І горе землі тій, як стане на неї обома ногами Давид!* (ЗВН 1887, с. 32); *Готов був всякий цілій землі і небесам кричать, співать: минуло лихо!* (ЗВН 1887, с. 219), *Труп Пилата, всій землі на горі, ще й доси плаває десь по океані* (ЗВН 1893, с. 179), що було зумовлено впливом південно-західних українських говорів, зокрема галицько-буковинською та карпатською групою говорів [14, с. 122–124; 15, с. 227, 230], оскільки в них зберігається рефлекс давнього закінчення *-и* (→ *-и*) в іменниках м'якої і мішаної груп: *землі, царици, долони* [13, с. 205]. В окремих випадках І. Франко використовував цю флексію для ритмомелодики тексту (*йменини-княгини*): *На новий рік, на вродини, йменини, Богаті дари він складав княгини* (СТ 1906, с. 24).

Орудний відмінок однини. У прижиттєвих виданнях творів І. Франка в іменниках жіночого роду І відміни у формі орудного відмінка однини фіксуємо варіантні флексії *-ою(-ею)* / *-ов* / *-ой (-ей)*. Наявність цих закінчень зумовлена історичним розвитком граматичної системи мови, оскільки І відміна сформувалася на основі іменників із колишніми основами на *ā-*, *jā-*. В українській мові XIV–XVII ст. утворилося закінчення *-ою (-ею)* [16, с. 89], яке збереглося до сьогодні [17, с. 226; 18, с. 108]. Однак у галицько-буковинських, карпатських і частково подільських говорах відома флексія *-ов*, зокрема у долівському говорі [19, с. 66], у говорі галицьких лемків [14, с. 7, 121], у закарпатських говорах [15, с. 222–223]. Форми на *-ов (-ев)* могли утворитися після властивого цим говорам випадку й між голосними і дальшої втрати голосним у складотворчого характеру» [13, с. 205–206]. У крайніх західних українських говорах засвідчено форми на *-ом* (перенесені, очевидно, від іменників чоловічого роду), зокрема в говорі галицьких лемків [14, с. 7, 121], у закарпатських лемківських говорах [15, с. 217, 222–223], в долівському говорі [19, с. 66].

В аналізованих текстах поетичних творів І. Франка простежуємо переважання форм із закінченням *-ою (-ею)*, яке репрезентовано у граматиках С. Смаль-Стоцького [11, с. 73–74] та Є. Тимченка [12, с. 104]. Зокрема, із флексією *-ою* фіксуємо іменники жіночого роду твердої групи: *Я не лукавила з тобою, кленуся правдою святою!* (ЗВН 1893, с. 79); *Дуб той, що шумів понад дитиною* (ЗВН 1893, с. 66); *І думкою гонив єї тихенькі хвилі* (ЗВН 1893, с. 66); *Під пишнотою золотою крив червяка* (ЗВН 1893, с. 78); *Без вину за річкою геть у долину... мій зір летить* (ЗЛ 1896, с. 44); *А он під хатою дитя сільське само* (ІДЖ 1900, с. 29); *Мов під хреста вагою йшов я далі* (ІДЖ 1900, с. 30); *Ввижаєть ся в уяві стать дитини, що море черпа ложкою* (ІДЖ 1900, с. 31); *Хоч і втопилася моя мила, то в низ водою не поплила* (МІ 1898, с. 31); *Як від лютотог Татарины, що шаблюкою маха* (МІ 1898, с. 45); *І просьбою вернути назад минулий час* (МІ 1898, с. 78); *Покоївка в хаті робить те щіткою своєю* (СТ 1906, с. 67) та ін.

Подекуди вживання цієї флексії передбачено римуванням: *Та щож, Степане, Бог с тобою, іїїі шукаєш в-верх рікою* (МІ 1898, с. 29); *З кожною строфою, с кожною нutoю слабіє відгомін твій... Пісне напоєна горем-отрутою, час тобі вже на спокій* (ЗЛ 1896, с. 98); *Ми можемо втомить ся боротьбою, зломить ся, впасти, та не наша річ розмикать ся в борні з самим собою* (ІДЖ 1900, с. 13); *Страх мете юрбою – смерть мете косою* (СТ 1906, с. 67) та ін.

Закінчення *-ею* характерне для іменників м'якої групи: *Рад би я... хвилею бурхать о скали розбиті* (ЗВН 1887, с. 14); *Не збруєю, не силою, А правдою і працею й наукою* (ЗВН 1887, с. 40); *Не понизив голос, хіба кішенею потряс* (ЗВН 1887, с. 79); *Він сам з рушницею в руці став у отворенім вікні* (ЗВН 1887, с. 214); *А ти йдеши з сівнею й тихо сієши* (ЗЛ 1896, с. 33); *Дух якийсь могучий і таємний пролітає по над землею* (МІ 1898, с. 151); *Що по за сею працею, то гріш змарнований* (ІДЖ 1900, с. 15); *Взяв би, бачить ся, в долоню й другою долонею прикрив* (ІДЖ 1900, с. 39); *Під землею для чужого камінь-вугіль цюкають* (СТ 1906, с. 88); *Щоб свіжою хвилею духа скріпить і тутка братів в переднівку* (ДН 1911, с. 234) та ін.

Однак виявлено випадки сплутування закінчень в іменниках мішаної групи: *Не довелося геройським боем бить ся, ламать ся звільна мусив, ржою вкрить ся* (МІ 1896, с. 3). Подекуди це зумовлено римуванням (*ржою-стрілою*): *А як єго безділе вкряє ржою, під ржою й сила гине, мов у гробі, – От так і серце, що грижі стрілою прошиблене, само зійдаєсь в собі* (ЗВН 1887, с. 58; ЗВН 1893, с. 155). Як зауважує І. Керницький, іменники з основою на шиплячий приголосний звичайно зберігають своє первісне закінчення *-ею*, але «зрідка трапляються форми на *-ою* за аналогією до іменників з основою на *-ā-*» [16, с. 89–90], що засвідчено в багатьох західноукраїнських говорах [13, с. 205].

У досліджуваних поезіях І. Франка спорадично репрезентовано словоформи іменників жіночого роду І відміни у формі орудного відмінка однини з флексіями:

1) *-ов (-ев)*: *Въ небесахъ пльвѣть мѣсяць смуговь рожевою* (БР 1876, с. 19); *Так і груди землі диха-двигаєсь силою дивною* (ЗВН 1893, с. 12); *А днесь тя що днини з утіхов дитини видаю* (ЗВН 1893, с. 31); *Тихо плиवेश ти стежков таємною* (ЗВН 1893, с. 36); *Сій, хоч не твоюв руков пожати буде живою!* (ЗВН 1893, с. 46); *На віки млов густов Закрила*

доля мою ясну зорю (ЗВН 1893, с. 78); *Обколесив, тепер шибнув стрілов* (ЗВН 1893, с. 78); *І ти підеш убитою дорогов* (ЗВН 1893, с. 79); *І рука твоя кривдов сплюгавить ся* (ЗВН 1893, с. 84); *Ви добов нічною напали мя* (ЗВН 1893, с. 174); *Ануж нашим дітям не вийде в пожиток неправдов нажите добро?* (ЗВН 1893, с. 248); *Ласков панськов я гордив ся* (ЗВН 1893, с. 267); *Хоч то й нині – хочеш права, то кішенев потряси* (ЗВН 1893, с. 275); *Наша ціль – людське щасте і воля, верх освіти над віров слілов* (ДН 1911, с. 165). Ці флексії виникли з «-оју, -еју внаслідок втрати інтервокального [j] і переходу кінцевого [у] в [ў]», їх фіксують у «галицько-буковинській та карпатській групах говорів південно-західних діалектів та волинсько-поліських і підляських говірях поліських діалектів» [20, с. 94]. Подекуди в поезіях виявляємо закінчення *-ов*, яке зумовлене потребами римування: *Цвіти серед поля Долом і горов, Тільки тьма й неволя Ссе народну кров* (ЗВН 1887, с. 17); *Старий поглядить хтів єі руков – Тай обімлив: ті крильця сніжнобілі Обризькала червона людська кров* (ЗВН 1893, с. 176); *Не знайде потіхи, хто її покров посміє зрвати зухвалов руков* (ЛМ 1914, с. 69);

2) *-ой (-ей)*: *Похідкой важкою пройшов сь два рази по покою* (ЗВН 1898, с. 115); *Залопотить і ліс могучий, застогне градовою тучей* (ЗВН 1898, с. 148). Закінчення *-ой, -ей* виникли внаслідок «повної редуції (втрати) кінцевого *-у*» та зафіксовані в деяких північних діалектах, зокрема «в північній і східній частині східно-поліських говірок, а також і в деяких полтавських та степових говірках» [20, с. 94]. Як зауважує С. Бевзенко, такі форми на *-ой* є «основні форми орудного однини цих іменників в російській мові і з'явилися в цих говірках не без впливу російської мови» [20, с. 58]; припускаємо, що використання таких словоформ у ранніх творах І. Франка спровоковане впливом язичія.

У другому виданні збірки «3 вершин і низин» І. Франко замінив флексію *-ой* на діалектну *-ов*, напр.: *Так і груди землі дише-дыгаєсь силою/силов чудною, оживущою* (ЗВН 1887, с. 5; ЗВН 1893, с. 12); *Нічкою темною тихо пливеши ти стежкой/стежков тасмною* (ЗВН 1887, с. 63; ЗВН 1893, с. 36). У третьому і водночас першому посмертному виданні збірки поезій «3 вершин і низин» (1922) В. Сімович намагався прилаштувати мову поезій відповідно до вимог читача, використовуючи «редакційну методу» І. Франка. У передмові до цієї збірки мовознавець зауважив, що збірка виходить «правописом, що ним користували ся до війни обидва наукові товариства: львівське й київське» [9, с. 10]. Відповідно подекуди зафіксовано дві варіантні форми орудного відмінка однини іменників жіночого роду І відміни – авторська – в тексті поезії та редакторська, яку подано в коментарях внизу відповідної сторінки збірки: *силов* (= *силою* (зах.форма)) (ЗВН 1920, с. 103); *горов* (= *горою*) (ЗВН 1920, с. 112); *ріков* (= *рікою*) (ЗВН 1920, с. 124); *з утіхов* (= *з утіхою*) (ЗВН 1920, с. 126); *стежков* (= *стежкою*) (ЗВН 1920, с. 132); *руков* (= *рукою*) (ЗВН 1920, с. 142) та ін. В окремих випадках В. Сімович подавав розлоге пояснення до відповідних слів. Зокрема, до іменників *стрілов, млов, дорогов, кривдов* і прикметника *густов* мовознавець подав тлумачення, що «це нарічеві форми», запропонувавши відповідні нормативні форми: *стрілою, млою густою*» (ЗВН 1920, с. 181); *дорогою*» (ЗВН 1920, с. 183); *кривдою* (ЗВН 1920, с. 189) тощо.

Місцевий відмінок однини. Для іменників І відміни, які зафіксовані в досліджуваних поезіях І. Франка, харак-

терна наявність варіантних флексій *-і/-и* в місцевому відмінку однини, за аналогією до давального відмінка.

Закінчення *-і*, яке широко представлене в аналізованих поетичних збірках, було нормативним і для західноукраїнського [11, с. 74], і для східноукраїнського [12, с. 104; 21, с. 165] варіантів літературної мови, а також характерне для сучасної української мови [18, с. 108]: *В тій хвилі лев розжертий надбіг* (МІ 1896, с. 54); *Скрипою збуджа в душі любов до ідеалу* (ІДЖ 1900, с. 67); *В душі озветься щось, немов луна в діброві!* (СТ 1906, с. 8); *Я на світ народив ся під свист батогів із невольника батька в землі ворогів* (СТ 1906, с. 93); *Далеко десь з німим докором в тій хвилі згадуши мене?* (ІДЖ 1900, с. 6) тощо.

У місцевому відмінку широко представлена флексія *-и*, що є рефлексом давньої форми від колишніх *-jā-* та *-i-*основ та збереглася в говорах південно-західного наріччя, зокрема у закарпатських [15, с. 323–324]; у говорі галицьких лемків [14, с. 122]. Цю варіантну форму іменників виявляємо переважно в ранніх поезіях із збірки «3 вершин і низин» (1887, 1893): *Під час розруху цілого лежав простертий на землі* (ЗВН 1887, с. 178); *У царни клекотить, мов жорна* (ЗВН 1887, с. 209); *У кухни сплять лакеї* (ЗВН 1887, с. 233); *А станеш у полі отак на межі: в обох сім загонів* (ЗВН 1893, с. 195); *Ні люду за много на нашій рілі* (ЗВН 1893, с. 196); *Наскрізь промоклі в темній пуци* (ЗВН 1893, с. 203); *У семінарії духовній, мов у Христовій чаши повній вдоволенє і радість тиха* (ЗВН 1893, с. 206); *По вечери помолвишиє зараз спати всі пішли* (ЗВН 1893, с. 277); *Знать бачити горя не хочеш, що ми ту в тій хвилі терпим* (ЗВН 1887, с. 32).

Припускаємо, що в багатьох випадках варіантна флексія *-и* є наслідком римування: *По над степи і поле, гори й доли, Понад діброви зжовклим листом вкриті, По над стернища, зимним вихром биті, З стоном сумним, мов плач по красій долі* (ЗВН 1887, с. 22–23); *Лиш раз оден доси те море в далекій, незнаній землі, шукаючи в поміч Давида, побожні жиди перейшли* (ЗВН 1887, с. 26–27); *І вислали своїх рабів Жиди до царя і рекли: Не тікай нас, царю! Жис ще І наш цар Давид на землі* (ЗВН 1887, с. 27); *А пані з виразом цікавості і муки нечутно, мов пливучи по землі, до хорого пішла, ловила вухом звуки, що з віддихом важким з грудий його плили* (СТ 1906, с. 50) та ін.

Поодинокі випадки репрезентовано в інших аналізованих поетичних збірках, що свідчить про поступове унормування мови І. Франка та відмову від діалектних словоформ: *В мойій пісни біль і жаль і туга* (МІ 1898, с. 11); *Ще сила є в руках і у душі!* (ІДЖ 1900, с. 53); *Видати в Ставропигійській печатни святий требник маленько-форматний* (ДН 1911, с. 168); *Пані скрикнула в тій хвилі* (СТ 1906, с. 50); *Нечутно, мов пливучи по землі, до хорого пішла* (СТ 1906, с. 50).

У перевиданні збірки «3 вершин і низин» (1920) виявляємо правки В. Сімовича відповідно до норм східноукраїнського варіанта літературної мови, зокрема було змінено флексію *-и* на *-і*: *в тій хвилі* (ЗВН 1887, с. 11)/*в тій хвилі* (ЗВН 1920, с. 107), *по доли* (ЗВН 1887, с. 23)/*по долі* (ЗВН 1920, с. 115), *на землі* (ЗВН 1887, с. 45)/*на землі* (ЗВН 1920, с. 139) тощо.

Знахідний відмінок множини. У сучасній українській мові варіантні закінчення знахідного відмінка властиві іменникам – назвам істот у множині, зокрема іменникам, що позначають назви свійських тварин. Таку варіантність флексій простежуємо в аналізованих поетичних творах І. Франка: *Чужих*

коров доїть ночими йдеши! (ІДЖ 1900, с. 29); *Про миши*, що єго підпору гризли (МІ, с. 55); *Як хлоп почне книжки читати, То хто же буде свині пасту?* (ЗВН 1898, с. 86). Подекуди вживання знахідного-називного та знахідного-родового множини зумовлене римуванням: *Ти, брате, любиш Русь, як дім, воли, корови*, – я ж не люблю йїї з надмірної любови (МІ 1898, с. 9); *Отрясай з нас що дини пожирливі комахи, най годують ся ними ті співучії птахи* (ІДЖ 1900, с. 54).

Із-поміж іменників – назв неістот у знахідному відмінку множини засвідчено варіантні форми, зокрема форми, що дублюють форми називного та родового відмінків. Наприклад, серед іменників – назв неістот жіночого роду І відміни репрезентовано: *Квітки мої побила буря лота* (МІ 1898, с. 3); *Та цар велів скриньки повідчиняти* (МІ 1898, с. 72); *Червоні ягідки до долу схиляю* (ЗЛ 1896, с. 48); *Боками йдуть, пісень ревуть* (МІ 1898, с. 123); *Все лиш набожних співанок співає* (МІ 1898, с. 137). Фіксуємо варіантні форми і в одній і тій же лексемі: *Молитви тихенько шепче і не думає про лист* (ІДЖ 1900, с. 101); *Прийшла і плаче, шепчучи молитов* (ЗВН 1887, с. 55). В аналізованих поетичних творах І. Франка вживання варіантних форм знахідного відмінка подекуди зумовлене вимогами ритміки, звуковим оформленням, напр.: *Під моїм дубом сіла дивна птиця, Що все шукала на вербі грушок. Прийшов слабій до хорого лічить ся: «Давай на мелянхолью порошок!»* (SP 1906, с. 27–28). Однак сучасна українська літературна мова таких варіантних форм в іменниках І відміни не фіксує [18, с. 101].

Орудний відмінок множини. У сучасній українській мові нормативною є форма орудного відмінка множини з флексією *-ами(-ями)* [18, с. 111]. Поряд із цим закінченням флексію *-ми* зберегли лише поодинокі іменники: *слізьми-сльозами, свиньми-свинями*. В українській мові кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. Смаль-Стоцький, В. Сімович допускав флексію *-ми* лише для іменника *свиня* [11, с. 75; 21, с. 167], натомість Є. Тимченко вважав нормативними форми *слізьми, кісьми, сусідьми* (від *сусіда*) [12, с. 106].

Із-поміж іменників, виявлених у досліджуваних поезіях І. Франка, у формі орудного відмінка множини іменників жіночого роду І відміни фіксуємо не лише варіантні закінчення *-ами / -ми*, але й варіантність словозмінної основи (*кістками, стежками, слізеньками, сльозами (слезами); слізьми*): *Кровю власною і власними кістками твердий змуруємо гостинець* (ЗВН 1887, с. 67–68); *Піду я сумними стежками* (ЗЛ 1896, с. 38); *А як впадеши у неволю, то розплинь ся слізеньками* (ЗВН 1887, с. 15); *Благословенна ти поміж жонами, ... почата в захваті, окроплена сльозами!* (ST 1906, с. 7); *Не гоїть ся рана, хоч мую слезами* (ІДЖ 1900, с. 8); *Рідну країну с слізьми споминав він* (МІ 1898, с. 162); *Як много лиць..., мить ся до подушки горючими слізьми!* (ST 1906, с. 119) та ін.

У багатьох випадках закінчення *-ами* зумовлене римуванням: *кістками-нами, слезами-бальзами, жонами – сльозами, тьми-слізьми* тощо. Флексія *-ами* поширилася за аналогією до давніх *-ā- (-jā)* основ та запанувала в усіх іменниках. Проте «у багатьох південно-західних говорах, зокрема в наддністрянських, волинських та інших, а також і в поліських діалектах, значно ширше ніж у південно-східних діалектах і в літературній мові, поширені форми орудного відмінка множини з флексією *-ми*» [20, с. 106].

Висновок і перспектива дослідження. Отже, проаналізувавши поетичні твори з досліджуваних збірок І. Франка, виявляємо варіантні закінчення іменників І відміни в давальному, орудному та місцевому відмінках однини (див.: табл. 1 (виділено жирним варіантні флексії, яким І. Франко надавав перевагу)), а також у знахідному, орудному відмінках множини (див.: табл. 2). Таке наукове дослідження дає можливість побачити особливості вживання іменників І відміни в прижиттєвих поетичних виданнях І. Франка; яким відмінковим формам надавав перевагу поет, перевидаючи свої збірки. Глибше досліджуючи варіантні відмінкові форми іменників інших літературних родів письменника, можемо простежити мову Каменяря як творця літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Таблиця 1

Особливості відмінювання іменників І відміни в поезії І. Франка. Однина

	БР	ЗВН	ЗЛ	МІ	ІДЖ	ST	ДН	ЛІМ
Д. в.		-і(-ї) /-и	-і(-ї)	-і(-ї)	–	-і(-ї) /-и	-і(-ї)	
О. в.	-ою / -ов	-ою (-єю) / -ов (-ев) / -ої (-ей)	-ою (-єю) / -ов (-ев)	-ою (-єю) / -ов (-ев)	-ою (-єю) / -ов (-ев)	-ою (-єю) / -ов (-ев)	-ою (-єю) / -ов (-ев)	-ою / -ов
М. в.		(на) -і(-ї) / -и	(на) -і	(на) -і(-ї) /-и	(на) -і(-ї) /-и	(на) -і(-ї) /-и	(на) -і(-ї) /-и	-і/-и

Таблиця 2

Особливості відмінювання іменників І відміни в поезії І. Франка. Множина

	БР	ЗВН	ЗЛ	МІ	ІДЖ	ST	ДН	ЛІМ
З. в.	–	Н. в. / Р. в.	Н. в.	Н. в. / Р. в.	Н. в. / Р. в.	–	–	–
О. в.	–	-ами	-ами	-ами / -ми	-ами	-ами / -ми	-ами	-ами (-ями) / -ми

Джерела матеріалу та їхні умовні скорочення

- БР 1876** – Франко І. Баяды и рассказы. Львів: Зь друкарнѣ Товариства имени Шевченка, 1876. 32 с.
- ДН 1911** – Франко І. Давне й нове. Друге побільшене видане збірки Мій «Ізмарагд». Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1911. 263 с.
- ЗВН 1887** – Франко І. З вершин і низин : збірник поезій. Львів : [Б. в.], 1887. 251 с.
- ЗВН 1893** – Франко І. З вершин і низин : збірник поезій. Друге, доповн. видане. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. 468 с.
- ЗЛ 1896** – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Львів : З друкарні Інст. Ставропільського, 1896. 112 с.
- ЗЛ 1911** – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Друге видане. Київ : Друкарня «С. В. Кульженко», 1911. 109 с.
- ІДЖ 1900** – Франко І. Із днів журби: поезії. Львів : З друкарні В. Шийковського, 1900. 127 с.
- ЛІМ 1914** – Франко І. Із літ моєї молодости. Збірка поезій Івана Франка з п'ятиліття 1874–1878. Львів, 1914. 126 с.
- МІ 1898** – Франко І. Мій Ізмарагд: поезії. Львів : З друкарні нар. ст. Манецкого і Спілки під зарядом В. Годака, 1898. 174 с.
- ST 1906** – Франко І. Semper tūo : збірка поезій. Львів : накладом україн.-руської видавничої спілки, 1906. 135 с.

Література:

- Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.) / упорядк.: Л. Белея, Л. Нуждак. К.: Темпора, 2012. 664 с.
- Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. К.: Ін-т української мови НАНУ, 2017. 384 с.
- Колібаба Л. Морфологічні форми іменників у контексті теорії мовної норми. *Українська мова*. 2018. № 2. С. 50–66. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmoval2_18/6.pdf
- Денисюк В. Варіантні форми давального відмінка іменників як мовний лакмус писемних пам'яток XVI–XVIII ст. *Філологічний часопис*. Вип. 1 (7). 2016. С. 28–37.
- Кравченко Є. Граматична варіантність іменників як компонент нормативно-стилістичної системи мови І. Котляревського. *Лінгвістичні студії*. Вип. 27. Донецьк, 2013. С. 42–47.
- Коць Т. Варіантність відмінкових форм іменників у мові преси початку ХХ ст. і становлення літературної норми. *Культура слова*. 2012. № 76. С. 156–164.
- Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст.: монографія. Хмельницький: ФОП Гонта А. С., 2017. 448 с.
- Юносова В. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. К.: Знання України, 2003. 126 с.
- Сімович В. Від Редакції. Франко І. З вершин і низин: збірник поетичних творів 1873–1893. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1920. С. 5–13.
- Матвіяє І. Особливості словозміни в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2011. № 5. С. 11–14.
- См.-Ст. Гр. 1914 – Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Вид. 3. Відень, 1914. 202 с.
- Тимч. Гр. 1917 – Тимченко Є. Українська граматики. 2-ге вид. К.: Друкарня Ун-ту св. Володимира Акц. Т-ва друк. і видавн. діла, 1917. 168 с.
- Тараненко І. Й. Іменник. Безпалько О. П., Бойчук М. К., Жовтобрюх М. А., Самійленко С. П., Тараненко І. Й. Історична граматики української мови. К.: Радянська школа, 1962. С. 182–240.
- Верхратський І. Про говор галицьких лемків. Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 5. Львів, 1902. 489 с.
- Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Частина І. Звучня і морфологія. Прага, 1938. 550 с.
- Керницький І. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. К.: Наукова думка, 1967. 287 с.
- Кулик Б. М. Іменник. Курс сучасної української літературної мови: підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. Ч. І. К.: Вища школа, 1972. С. 204–249.
- Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 391 с.
- Верхратський І. Про говор долівський. Записки НТШ. Т. XXXV–XXXVI, Кн. 3–4. Львів, 1900. С. 1–128.
- Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 233 с.
- Сім. Гр. 1919 – Сімович В. Граматика української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 584 с.

Shmilyk I. Variant case forms of nouns of the 1st declension in the poetic works of I. Franko

Summary. The article analyses the peculiarities of the use of variant case forms of nouns of the 1st declension in the singular and plural forms in the poetic works of I. Franko, indicates the benefits of employing inflections in various collections, traces some changes in subsequent editions, specifies which forms were typical for the Western Ukrainian and Eastern Ukrainian variants of Ukrainian literary languages on the example of grammarians S. Smal-Stotskyi and Ye. Tymchenko, as well as comments from dialectology concerning the influence of various dialects on the variant form. The source basis of the research is all of Kameniar's lifetime collections: "Baliady i roskazy" (1876), "Z vershyn i nyzyn" (1887, 1893), "Ziviale lystia" (1896, 1911), "Miy izmarahd" (1898), "Davnie i nove" (1911), "Iz dniv zhurby" (1900), "Semper tiro" (1906), "Iz lit moyei molodosty" (1914). The topicality of the scientific research is pointed out, as the end of the 19th – the beginning of the 20th century became a turning point in the formation of the Ukrainian literary language. The following variant word forms have been identified and analysed: 1) dative case singular – inflections -i (yi)//-y; 2) instrumental case singular – inflections -oyu(-eyu)//-ov (-ev)//-oi (-ei); 3) local case singular – inflections -i//y; 4) accusative case plural – nominative or genitive case forms; 5) instrumental case plural -amy / -my. Variant forms, typical for both Western Ukrainian and Eastern Ukrainian variants of the Ukrainian literary language, have been traced as well as inflections influenced by south-western Ukrainian dialects. Furthermore, word forms provoked, in our opinion, by the influence of paganism, have also been mentioned. A gradual refusal of dialect word forms in subsequent editions of Franko's works was further revealed. Charts 1, 2 depict all these variant case forms and highlight the inflections preferred by I. Franko in bold. The scientific research of this kind allows us to establish the position of the morphological variants of nouns of the 1st declension in I. Franko's lifetime poetry. Moreover, it provides the opportunity to trace the artistic style of Kameniar's language as the originator of the unique literary language of the late 19th – early 20th centuries.

Key words: I. Franko, poetry, lifetime collections, nouns of the 1st declension in the singular and plural form, declension of nouns, variant word forms.